

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Atminties laiko ratilai: Meksikas-Vilnius, Vilnius-Meksikas

2013-05-10

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Literatūra

AUTORIUS: Vytautas Rubavičius

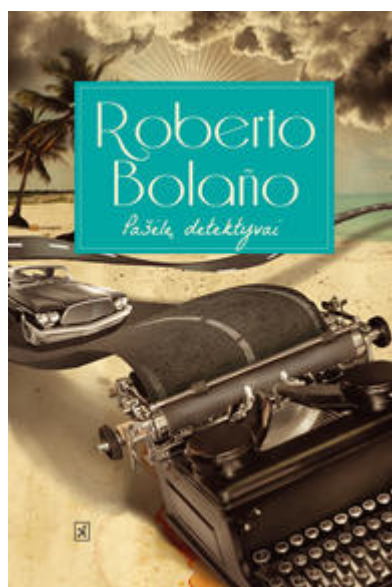
DATA: 2013-05

Atminties laiko ratilai: Meksikas-Vilnius, Vilnius-Meksikas

Vytautas Rubavičius

Bolaño R. PAŠĖLĖ DETEKTYVAI. Romanas. Iš ispanų k. vertė Alma Naujokaitienė. - Kaunas: Kitos knygos, 2013.

1

Žmones galima išskirstyti ir grupuoti daugybe būdų. Visiškai natūraliai skiriamės ir saistomės pagal tautybes, jau kiek moksliau – pagal priklausomybę vienokiems ar kitokiems socialiniams sluoksniams, profesijoms. Tačiau svarbu ir kaip pats žmogus žvelgia į pasaulį, kokį save išžiūri įvairiausių žmoniškų sąsajų tinkle – kaip nedidelį vorelį ar menkutę musytę, kaip to tinklo mazgelį ar jo akutę. Esama ir stiprios „nieko bendra neturinčių“ bendrystės, kuri plaukia iš kitokių „klasifikavimo“ nuostatų. Esama pasaulio valkatų, taip pat ir poezijos palytėtų ar meno apsėstų, atpažįstančių vienas kitą ir dykynėse, ir didmiesčių margumyne. Galima žmones suskirstyti ir dar kitaip: didžioji mažuma, kuri nuo pirmųjų sąmonės

prošvaisčių paniro į knygos visatą, augo ir brendo raštijos vaidentuvės gelmėse ir aukštumose, ir mažoji dauguma – visi kiti. Skaitytojų gyvenimas įvairiausiai, net neišivaizduojamais ryšiais susietas su knygomis, su skaitytais personažais, likimais ir potyriais. Kiekvienas galėtų išvardyti keletą esminių, likiminėmis vadintinų knygų, kurios visada iškyla kaip egzistencinių vaizduotės slinkčių ir išgyvenimų aplinka skaitant naują kūrinį, o neretai ir bendraujant. Juk ir bendrauti, jausti, išivaizduoti kitus, įsijausti į jų kailius taip pat moko literatūra, kuri pačiu veiksmingiausiu būdu skaitytojo sąmonėje susieja įsijautimą, išivaizdavimą ir supratimą. Ne tik susieja, bet ir lavina tą daugialypę gebą. Tokių reikšmingų knygų nėra daug, tačiau kiekvienas skaitytojas augo kartu su jomis. Naujos knygos visada vertinamos patirto skaitymo malonumo ir poveikio jausmams bei vaizduotei atžvilgiu. Kur tokio poveikio nejaučiama, tai skaitoma tik suprantant. Retai pasitaiko knygų, kurios „įjungia“ visas atminties vaizduotės galias ir tarsi savaime prikelia tavąsias patirtis, teikdamos netikėto džiaugsmo ir liūdesio – gauni stebuklingą galimybę išgirsti, net palytėti buvusius artimus žmones, bičiulius ir merginas, taip pat išvysti tarsi visiškai nepažįstamo savęs šešėlius jau seniai užgesusiose nakties bei paryčių vitrinose. Ypač jaunystėje, kada poezija aitrausiai suplakta su gyvybine galia, knygos akivaizdžiai keičia santykius su aplinkiniais, su draugais ir artimais, su savo atspindžiais kitų akyse. Nenusakomas artumas skaičiusių tas pačias knygas, paženklintas vyno taure ar naktinių klajonių ašmenimis. Lyg vaizduotės bendrautų be žodžių. Bendresnis, aplinkiniams neišsifruojamas kodas. O ir jokioje apklausoje nepaaiškinsi, kad šitaip darei dėl to, kad, suprantate, toje knygoje... Bandant pasivyti einančius J. Kerouaco *Kelyje*, neįmanoma buvo, o ir nesinorėjo, kurį laiką išsivaduoti iš J. Cortazaro paspėstų „klasių“ ar princo Gendži ir jo mylimųjų skleidžiamų apžavų.

Roberto Bolaño „Pašėlę detektyvai“ viena tokių retų knygų, manau, ne vienam tapsianti egzistencine. Deginantis skaitymo malonumas, virpantis vis naujais atminties ratilais. Juolab kad knygos personažai, kurių dauguma pašaukti ar apsėsti eilėraščių rašymo, gyvena tais pačiais 8-ojo dešimtmečio, ypač jo pirmosios pusės, metais. Joje susipina ir išsipina daugybė gyvenimų, į daugelį personažų žvelgiama vis kitomis akimis, tarsi einant tuo nematomu, tačiau kiekvieną žmogų kartkartėmis imančiu kankinti klausimo keliu – koks aš pats susilipdyčiau iš mane pažinojusių, su manimi bendravusių žmonių atmintyje nusėdusių „atspaudų“, kokius gyvenimus tie išpaudai gyvena jų atmintyje? Todėl pasakojimas – visada prisiminimas, o tikras pasakojimas – daugiaakis. Tačiau knygos skaitytojus negailestingai išrūšiuos laikas – jaunesni ją skaitys kaip atpažįstamą, jautriausias geismų ir fantazijų stygeles kabinantį pasakojimą, mokantį jausmų atpažinimo meno, o vyresnieji jau bus pagauti atminties, tad ir netekties, neišmylėtų svajonių raibulių. Laikas aplenkia jaunystę, o vėliau jis įsikuria atmintyje ir vaizduotėje. Jaunystėje visos mylimos merginos tiesiog įgauna Magės bruožų, gal net skonio, akių žvilgsnio, ir meilės neviltis ima pulsuoti kiek kitokiu ritmu, kildinančiu vilneliškai gomurinę poetinę ištarmę. Alkoholinės vienatvės suimtiems regėjosi pragaro ratas *Vulkano papėdėje*, pagražintoje Dantės hieroglifų kaktusais su jų syvuose glūdinčiais mirtiniais siaubingo grožio vaizdiniais bei giesmėmis. Nuo to laiko, kad ir kur susitiktum su tekilos taurele, – saulėtas aitrios nevilties lašelėlis. Sukantis užsikertančiai Vilniaus pokerio partiją baigusio Ričardo atodūsiu plokštelei, kurioje įrašyti dviejų tekilos gerbėjų sapnai. Einant ir einant savo kilpas, tačiau vis išliekant Jurgio įkalbėtoj ir Tūlai palikto atidėto rugsėjo artumoj. Laikas sruvena, tvinksta, tvinksi, trūksta, akies pažyra šukės, lyg meilės būtų nutrūkus gaida, išvydus neįtikėtiną lemties išnarų rują, besileidžiančią nuo Trijų kryžių kalno,

brendančią Vilnios akmenukais, sliūkinančią Sereikiškių parko alėjomis, kuriomis virpuliudavo suokalbininkų šešėliai su poetine priegaide. Kur pajusdavai patį pasaulio centrą – sėdint ledainėje, prie žmonėms jau neįžiūrimo stalelio, gailiai suskambant paskutiniam butelio lašui, visa pasaulio karuselė, kupina vaikų klegesio, sukosi apie tą ašį. Vaizduotės tikrovė tikrina kasdienybę, daugialypė vaizduotė, kurioje sava yra daug daugiau nei tu pats.

Versdamas knygos lapus vis labiau ištrauki į atminties žeisimą – akimirkai randasi sąaidžių, šešėlių sankabų, tarsi vėlei pajustum lemtingą poezijos kviečiantį balsą – visas ir visiškai. Atmintys ne susilieja, o ima klotis, klostuotis, interferuoti. Serijos „atitikmenų“: knygos personažams randasi saviškiai – Boria, Ega, Don Pedro, Kukas, Augis Recidyvas, Ašara, Aušrelė, Alda, Jurga... Vaikiniai jau išėję. Su savo talentais, giesmėmis, rimų ir nerimų dermėmis, neviltimis ir pjaustytais riešais. Rašę, groję, tapę. Perėję ligonines, kalėjimus, profilaktoriumus. Sėdėję ant adatos. Vėliau užspringę, papjauti, nusižudę. Be jokio poezijos prieskonio. Kavinių „serijos“: Bukurelio gatvės „Verakruso kryžkelėj“, „Kito“ veria Vilniaus *gorkynės* „Vaivą“, „Bačkutę“, „Čiobrelį“, na, ir „Rūtą“, kurioj visada sukosi pulkas jau šio tokio pripažinimo paragavusių. Visam laikui atmintyje išliks tas nuostabos jausmas, kai išėjęs iš „Vaivos“ dar ilgai nesuvoki patekęs į Tarybų Lietuvą. O iš tos šalies bent jau trumpam buvo gana lengva išnykti – su būreliu klejojant po įprastas, šiltas, padūmijusias kavinukes ir jaučiant nematomą, tačiau kartais labai veiksmingą padavėjų palaikymą. Tokį pat, kaip Meksike.

2

Pagrindiniai knygos personažai – jauni poetai, o visa aplinka – taip pat poezijos palytėta jaunuomenė. Sprogstamasis jaunystės gaivalingumo, poetinės be-protybės, erotikos, pasaulio ir savęs skanavimo visais nesuvokiamais čiuptuvėliais mišinys. Išrašytas neribotos vaizduotės raštu, su meile ir dėkingumu tekusiai laimei, skausmui ir mirčiai. Ypač toms lemtingoms mylėtoms merginoms, teikusioms gyvybinės jėgos poetiniam žodžiui. Ir sykiu – tolumoje vos girdima rauda dėl tokios daugybės gyvenimo permaltų šviesių vilčių ir svajonių, dėl papilkėjusio nustojus rašyti ir skaityti eilėraščius gyvenimo, dėl neišsipildžiusios geistos meilės. Romanas – sudėtingos architektikos. Prasideda septyniolikmečio, pirmakursio poeto Chuano Garsijos Madero raštu dienoraščiu, kuriame jau visiškai išsiskleidžia brandi poetinė autoriaus vaizduotė. Meksiko universitete, poetų kūrybinėse dirbtuvėse, jis susipažįsta su dviem pagrindiniais personažais: visceralinį, vidurių ar viduriavimo tikrumo pakraipą propagavusiais poetais – čiliečiu nelegalu Arturu Belanu ir Ulisu Lima, bebaimiais naujosios poezijos šaukliais, nusiteikusiais istorijos šiukšlynan nubraukti visą pripažintųjų rašytojų kūrybą. Jų propaguojamą kryptį galima suvokti kaip lotynamerikietišką prancūziško siurrealizmo, europinio ir meksikietiško dadaizmo mišinį, pagardintą visokio pasaulinio avangardo prieskoniais. Vienas knygos personažas prisimena įvairiausias bandytas kūrybines technikas, kuriomis stengtasi ne tik nustebinti, bet ir išmušti iš vėžių pripažintus poetus, taip pat ir literatūrinę visuomenę: automatinis rašymas, rašymas dviem ir trimis rankomis, masturbacinis rašymas, pašto poezija, antipoezija, konkrečioji brazilų poezija (nurašyta iš portugalų kalbos žodyno), eilėraščiai besiele proza, popartas, haiku, patirties poezija, bytnikų poezija, elektrinė poezija, kruvinoji poezija (mažiausiai trys mirtys), pornografinė įvairių seksualumo atmainų poezija ir dar daugeliu kitų būdų bei sekant konkrečiais poetais parašytų eilėraščių (p. 189). Ir šiuo metu praverstų tas technikas išbandyti

jauniesiems lietuvių poetams. Knygoje jų vardijama daug daugiau. Tačiau tas pats personažas prisipažįsta: „Mes sukomės... Mes judėjome... Mes darėme viską, ką galėjome...bet nieko gero iš to neišėjo.“ Pasaulis nepasidavė, literatūrinio perversmo įvykdyti nepavyko, tačiau kas galėtų tvirtinti, kad tokios pastangos nieko vertos?

Madero dienoraščio užrašai – tai pirmasis didysis prisiminimo ratilas, neišvengiamai prikeliantis ir to laiko Vilniaus poetinių klejonių ir klajonių nuotaikas bei atmintyje išlikusių personažų likimus. Universitetas ir pagrindinės užėigos gorkynėje, per kurias būdavo traukiama arba kartu, arba ieškant. Visada ką nors surasi. Daug geros poezijos, naujų jos lankų, netikėtų, iš įvairių bibliotekų pasiskolintų senų knygų. Meksikiečiai daug labiau buvo susiję su pasauliniu ano meto avangardu, prancūzų, amerikiečių, anglų poetais. Knygynuose gaudė jų knygeles, aptarinėjo kūrybą, vertė. Jautė gyvybinį poetinį ryšį. Pats autorius kartą yra sakęs, jog gimęs tais metais, kai mirė Stalinas ir Dylanas Thomas. Sovietinėje aplinkoje tų ryšių buvo kur kas mažiau ir jie buvo kur kas knygiškesni – Rimbaud, Apollinaire’as, Eliotas, vienas kitas lenkų poetas. O jau asmeniniai ryšiai – kas kaip išmanė. Ir Gongora, ir raudos, ir senoji kinų poezija. Skaityta buvo ne mažiau, tik pasirinkimas buvo kitoks. Užsienio šalių literatūra apeidavo sovietinę tikrovę, tad tos literatūros atspindžiai buvo išskaitomi didžiuosiuose rusakalbiuose žurnaluose, moksliniuose straipsniuose. J. Joyce’as labai labai vėlavo. Tačiau daug buvo rusiško avangardo, kurį labai mėgo ir jaunieji skaitymo maniakai meksikiečiai.

Poezijos pašaukti ir ant jos kortos pastatę visą savo gyvenimą. Be išlygų. Poetinės kūrybos, o sykiu ir džiaugsmingo visokios nekaltybės praradimo pasakojimas. Meninis atsinaujinimas buvo suvokiamas kaip ėjimas pirmyn atsigręžiant į visiškai užmirštą trečiojo dešimtmečio poetinio avangardo srovelę ir ją prikeliant. Todėl pasakojimas neišvengiamai įsuka ir Meksikos literatūros istoriją, kurią pagrindiniai personažai labai gerai išmanė. Poetine žvaigždute jiems tampa Sezarėja Tinachero, kurios paieškos ir įsuka pirminę išsipasakojančios atminties spyruoklę. Ieškoma jos kūrinių ir ją pažinojusių žmonių. Tokia pradinė poetinė detektyvinė užmačia netrunka įgauti ir tragiškų atspalvių. Surandamas iš anų laikų išlikęs, ją mylėjęs poetės bičiulis Amadeo Salvatjera, dabar besididžiuojantis esąs antras žmogus visoje Meksikoje, išgyvenantis iš rašymo. Kitas – Oktavijus Pasas. O jis padedąs žmonėms parašyti įvairiausių prašymus bei laiškus. Bolaño ir Lima, du „našlaičiai iš pašaukimo“, atseka Amadeo pėdsakus ir įsiprašo į svečius. Bendraujama gurkšnojant mėgstamą Amadeo gėrimą „meskalį“ „Savižudžiai“ (savižudiški vilnietiški gėrimai „šartrezas“, vietinis „kalvadosas“, „becheruvkė“ buteliais...). Šis personažas labai svarbus sudėtingoje knygos atminties ratilų struktūroje: jis „veikia“ tarsi likimo veidrodis, kuriame vietomis aiškiau, vietomis nelabai įžiūrimas likiminio bendrumo kartojimasis, tam tikras „amžinojo pasikartojimo“ pavidalas. Tuo Amadeo galėtų būti ir jo metų sulaukęs pagrindinis knygos pasakotojas. Nors rašytojui Amadeo metų neteko sulaukti, tačiau stulbinamai įtraukianti vis labiau apgirstančio seno žmogaus atminties tėkmė, joje atsiverianti gyvenimo, o sykiu ir vietinės literatūros istorija. Poetinis apsėdimas, revoliucingumas, avangardas, įniršis pakeisti literatūrą, drąsa ir ryžtas išsilaisvinti iš „sukaulėjusių“ socialinių santykių, meilės troškimo ir nevilties, pasiaukojimo ir išdavysčių pulsavimas. Amadeo prisiminimuose skleidžiasi subtili jausmų, geismų ir socialinių santykių analizė. Jis stebi, kaip godžiai, užmiršę visą pasaulį vaikinai įsikniaubia į anuo metu Sezarėjos išleisto žurnalo „Caborka“ išlikusį paskutinį egzempliorių, kuriame atspausdintas vienintelis ieškomos poetės eilėraštis, kuris pasirodo esąs gražus pokštas. Girdisi pažadas – mes ją būtinai surasime. Amadeo

sąmonės tėkmėje jis pats pasijunta personažu, tik jau ne žmogaus, o paties gyvenimo kuriamos literatūros. Joje sublyksi svečių likimo nuojauta: „žlugę vaikinai, žlugusi jaunystė“ (p. 145), tačiau tam „žlugimui“ atiduotos visos jėgos bei kūrybinės galios ir, kad ir kokios gyvenimiškos išminties būtų sukaupęs, supranti, kad šitai buvo gražiausia, vertingiausia – neišvengiamai kartotina. Veidrodinis atminties laiko ratilų kartotės vaizdinys, ryškėjantis jau skaitytojo vaizduotėje. Realus, apčiuopiamas pasakojimo vaizdumas ir konkretumas. Gal atminties vaizduotės laikas – fraktalinis?

Amadeo istorija papasakojama vėliau, kaip Amadeo prisiminimas 1976-ųjų metų įvairių personažų prisiminimų mozaikoje. Joje, kaip ir vėlesnių laikų atsiminimuose, pasakojimo formą įgauna individualios sąmonės struktūros ir jose išpausti pagrindinių herojų pavidalai. Tie atsiminimai yra sykiu įtaigios, visuminės gyvenimo istorijos, iš kurių ir mezgamas didysis neaprėpiamas gyvenimo tinklas. Niekada nežinai, kokioje sąmonėje ir kaip gyveni – gal esi prisimenamas su meile, o gal su laiku tampi vis didesnis niekšas. Tik didžiojo pasakotojo, romano autoriaus sąmonė pajėgi išpasakoti dalį tokio tinklo, kurio kiekvienoje akyje visų kitų akių atspindžiai. Tie atminties ratilai ar individualių sąmonių tėkmės susisaisto į visuminį pasakojimą, kuris tarsi savaime vyksta jau skaitytojo sąmonėje. Savaimiškumo išpūdį sukelia ypatingas prisiminimo pobūdis – atviraujama skaitytojui sava leksika, savu kvėpavimo ritmu, sava erotine energija.

Madero dienoraštyje susitikimo su Amadeo istorija neatsispindi, tačiau jame pasakojama kita aplinkybių pynė, kuri rutuliojasi Bolanui ir Limai planuojant Sezarėjos paieškas. Įvykiai rutuliojasi taip, kad jiems tenka gelbėti jauną prostitutę Lupe, kuri galų gale nutaria bėgti nuo savo sutenerio, kuris niekaip nenori jos paleisti. Jos vyrukas žymus savo ilgu peiliu ir galingu miku, kuri mėgsta demonstruoti įvairiose varžytuvėse. Kuriam laikui Lupė prisiglaudžia savo draugės Marijos Font namuose. Marijos tėvas Kimas – architektas, savo dvasia, kurią jam jau ne visada pavyksta suvaldyti, susijęs su viscerelistais, net sukūrė jų žurnalo maketą. Vėliau skaitytojui suteikiama galimybė pažvelgti į penkerius metus psichiatrinėje klinikoje laiką leidusio Kimo sąmonės gelmes. Eiles rašančią, tačiau jų lyg ir niekam neskaitančią Mariją mylėjo ne vienas jaunas poetas, tad netruko įsimylėti ir Maderas. Tuose namuose jis ir neteko taip trokštamos prarasti nekaltybės. Lupei apsistojus pas Fontus, namą apgula gauja, su kuria draugiškai pabendrauja ir atvykstantys policininkai. Sugalvojama Kimo mašina prasiveržti pro gatvėje budinčius sutenerio Alberto sėbrus ir vykti ieškoti poetės. Prasiveržti pavyksta, tačiau poetės paieškos virsta pačių ieškotojų gaudynėmis – Albertas su savo draugeliu policininku (policija juk ir Vilniuje – pagrindinis sutenerių ir *narkodylerių* stogas) niekaip nenori paleisti geros „darbininkės“. Po ilgų ieškojimų, kuriuose skleidžiasi vis naujos Sezarėjos ir kitų personažų gyvenimo istorijos, poetė aptinkama mažame Sonoros dykumos kaimelyje vaiduoklyje – stora, stipri, sena rūbų skalbėja. Tereikia tik kelių žodžių, kad poetinės sielos atpažintų ir pripažintų viena kitą. Visi praleidžia naktį Sezarėjos namuose. Kitą dieną juos pasiveja persekiotojai. Tyčiodamiesi reikalauja atiduoti Lupe. Belano smūgis peiliu į krūtinę Albertui, einančiam pro ją su pistoletu rankoje. Policininko ir Limos ristynės, policininko pistoletas prie Limos smilkinio, poetė savo kūnu nubloškia policininką. Pasigirsta šūviai: poetė negyva ir sunkiai sužeistas persekiotojas. Prisimenamas Belano balsas, sakantis, „kad suradome Sezarėją tik tam, jog prišauktume jai mirtį“ (p. 518). Būtina susitvarkyti su lavonais ir kuo greičiau dingti iš šalies. Jaunieji poetai nebuvo minkšti knyginiai jaunikaičiai – jie prekiaavo žole ir prireikus gebėjo greit išsitraukti peilį. Nors niekada juo nemosikavo.

Romanas prasideda Madero dienoraščiu ir juo baigiasi – paskutinėje knygos dalyje aprašomi jų klaidžiojimai Sonoros dykumoje ieškant Sezarėjos ir ją surandant. Tad galimi keli skaitymo variantai. Mėgstantys nuoseklesnį pasakojimą gali sujungti 1 ir 3 dalis, didžiausią 2 dalį atidėdami vėlesniam laikui. Perskaičius pabaigą kyla klausimas, o kas ta ieškoma Sezarėja? Tada galima kiek „ištiesinti“ ir 2 dalies pasakojimą, išskiriant jame 1976-ųjų Amadeo prisiminimus ir vėliau pereinant prie kitų. Tačiau galima skaityti ir įprastai, atsiduodant savos vaizduotės ir atminties žaismui. Vis dėlto patarčiau Amadeo „liniją“ perskaityti antrą kartą vienu sykiu – išpūdingas tekstas. Kita didelė prisiminimų mozaika apima pagrindinių herojų ir juos menančių personažų gyvenimus iki 1996-ųjų. Draugai atvyksta į Europą. Pirmiausia jie iškuria Barselonoje, tačiau ne drauge, o atskirai. Jų gyvenimai tai susiliečia, tai išsiskiria. Savos meilės, savos neviltys, savi literatūriniai siekiai.

Lima keliauja po Europą. Paryžiuje aplanko skaitytus poetus, kuri laiką gyvena. Tačiau susitikimai su žinomais rašytojais nesuteikia džiaugsmo – poetinio apsidėmimo bruožai nėra slaptas išrinktųjų „bilietėlis“, susiejantis poetus bičiuliškon bendrystėn. Visi gyvena savo ritmu, ir netikėtas prašalaitis neturi beveik jokių galimybių įsipinti į tuos gyvenimus. Na, kartais literatūros ar meno pasaulio moterys yra kiek atviresnės ir šiltesnės. Jį užvaldo idėja susitikti su jau Meksike išimylėta mergina Klaudija, tad po nuotykių Prancūzijos pajūryje, kur jis keliems vietiniams žvejams atnešė nelauktai didelį, tiesiog biblinį žuvų laimikį, leidžiasi kelionėn į Izraelį. Klaudija mokosi universitete ir gyvena su filosofijos studentu Normanu. Visi jie buvo pažįstami Meksike. Normanas ir prisimena keistą, jį patį labai paveikusi enigmatišką Limos buvimą jų bute ir bendravimą, kuris neduos jam ramybės iki pat mirties. Klaudija nepriima meilės, nes suvokia jos keliamą grėsmę – poetinė sąmonė negali būti stiprus gyvenimo pagrindas. Tačiau keista traukos magija susieja visus jaunuolius, sumegzdama atmintyje jiems visą gyvenimą išlikiantį mazgą. Klajodamas po Izraelį kalėjime Lima suartėja su keistuoliu galiūnu austru Heimitu, kuris atvyko „iššniukštinti“ žydų branduolinio ginklo gamyklą ir leidžia dienas dykumoje bendraudamas su skorpionais. Kartu grįžta į Vieną, kur stokodami pinigų kartkartėmis apiplėšia vieną kitą naktinį praeivį. Galų gale jiems tenka aiškintis santykius su buvusiais Heimito sėbrais, ir Lima parodo nepraradęs savo drąsos nei įgūdžių. Išsiskiria jie Vienos kalėjime. Po kurio laiko Lima grįžta į Meksiką, net sugeba su meksikiečių rašytojų delegacija nuvykti į Managvą ir ten porai metų išnykti. Literatūrinuose Meksiko sluoksniuose jis nėra žinomas – kažkas kažką girdėjo, lyg ir išleido knygelę... Tačiau tie gandai gandeliai persilaužia įvairių žmonių mintyse ir iš jų formuojasi daug bendresnis meksikietiško literatūrinio gyvenimo vaizdas.

Belanas suka kitokius gyvenimo ratus. Keičia įvairiausius darbus – sargo, padavėjo, literatūros apžvalgininko, žurnalisto. Vis nepavykstantis bendras gyvenimas su keletu moterų, galop vedybos, sūnus, tačiau šeimyninis gyvenimas taip ir nesusiklosto. Rašo, spausdina mažuose žurnaluose recenzijas, galop išleidžia dvi knygas. Iš įvairių žmonių atsiminimų ištrauktos detalės įtaigoja, kad niekaip negali atsikratyti nepasitenkinimo nei gyvenimu, nei kūryba jausmo. Tačiau nepaisant gyvenimo aplinkybių išlaiko etaloninę aukščiausios prabos literatūros nuovoką, kurios jam net nereikia aiškinti aplinkiniams. Norėdamas užbėgti už akių neigiamai savo knygos recenzijai, kurią galėtų paskatinti kažkokie ne jo kūrinio, o poros kitų rašytojų santykių niuansai, nutaria iškviešti pagarsėjusį savo nenuolankiu būdu kritiką tikron dvikovon. Špagos,

sekundantai, jo pasikviesta toli kopose stoviniuojanti „liudininkė“ – seselė, su kuria jis susipažino ligoninėje ir išleido į artimesnius, tačiau tuo metu jau atšalusius santykius. Keista kelių žmonių perpasakojama istorija, kupina dzeniško žavesio ir koaniškos išminties. Visi supranta kažką labai svarbaus, tačiau niekas niekam negalėtų paaiškinti – ką. Nėra žodžių – kelios taurios vyriškos ašaros. Po tos dvikovos vyksta į Afriką.

Žurnalistinis gyvenimas Afrikoje pasakojamas vieno karštuose taškuose dirbančio fotografo Chakobo Urendos 1996-ųjų prisiminimuose. Susipažįsta jie Luandoje, pajunta tam tikrą artumą. Po ilgoko nesimatymo netikėtas susitikimas Liberijoje, patekus į nepavydėtiną situaciją, kai vienam kaimely susibūrusių žmonių gyvybės yra pakibusios ant plauko. Buvota vietovėse, kuriose vėrėsi pačios didžiausios ir akivaizdžiausios pragaro žiotys – žudyta beatodairiškai, su pasimėgavimu, naujaisiais šaunamaisiais ir kitokiais ginklais. Belanas Luandon buvo atvykęs tarsi netekęs gyvenimo geismo, net užsiminęs, jog tam gyvenimui jau metas apsispręsti. Tačiau sykiu labai rūpinosi savo sveikata. Liberijoje jis kitoks – atgavęs pasitikėjimą savo jėgomis, nepaisantis sveikatos trikdžių, pasitikintis šviesia lemties galia. Pasakojama gerai išmanant, kas, kaip ir kodėl vyko kai kuriose Afrikos šalyse, kaip įvairių genčių paauglių kariuomenės plovė viena kitą Liberijoje. Urenda naktį girdi Belano ir jo dabartinio bičiulio fotografo Lopeso Lobo gyvenimo istorijas. Negalėdamas pakelti skausmo dėl mirusio sūnaus ir dėl to iširusios santuokos fotografas jau apsisprendęs eiti ten, kur likimas turės tik vieną išeitį – nutraukti jo gyvenimo siūlą. Ir Belanas nutaria nepalikti draugo – su karių būreliu jie patraukia savižudišku maršrutu. Negelbsti kito fotografo įkalbinėjimas. Nusprendžiama su būreliu karių eiti savižudišku keliu per negailestingų žudikų užimtas vietas. Nesunaikinamos drąsos, ryžto ir draugystės dvasios žmogus.

4

R. Bolaño mirė sulaukęs vos penkiasdešimties, tačiau jau spėjęs pajusti pasaulinės šlovės įspindžius. Šlovės, kuri nutiko „išdavus“ tikroju ir vieninteliu menu laikytą poeziją. Kada įvyko ta „išdavystė“? Tam tikrą užuominą galima atsekti eilėraštyje „Lupe“, išspausdintame rinkinyje „Romantiški šunes“, kuriame skleidžiama poeto ir jaunos prostitutės, pasakojančios apie savo kelių mėnesių vaikelio mirtį, istorija. Ta pati Lupė, tik kiek kitu atminties pavidalu veikia ir romane. Vienoje eilutėje, klausantis Lupės pasakojimo ir aprašant su ja patiriamą džiaugsmą, prisipažįstama: „bet turėjo praeit dar daug metų, kol sužinojau, / kas tai yra turėt sūnų.“ Tai net ne žinojimas, o staigus egzistencinis pokytis, virsmas kitu žmogumi – tėvu, kurs gyvena jau visai kitokio rūpesčio styguojamame pasaulyje. Viskas – kaip buvę, tačiau – visiškai kitaip. Kitaip ir rašoma, net jei tuo pačiu krauju. Žinodamas sunkiai sergąs, o vėliau laukdamas kepenų persodinimo operacijos (mirė būdamas trečias eilėje), prisišaukė nepaliaujamo rašymo režimą – po kelias bemieges paras, net užmiršdamas valgyti, gerti vaistus. Norėjo aprūpinti vaikus. Šitai jam neabejotinai pavyko, tad gali ilsėtis ramybėje. Jo romanai „Pašėlę detektyvai“ ir didysis, neaprepiamas, neitikėtinos kūrybinės vaizduotės lavos kupinas „2666“ verčiami į, manyčiau, visas literatūrines pasaulio kalbas, o jų tyrinėjimai tampa nauju moksliniu „fabriku“. Plačiai pasklidę ir mažesnieji, vienu kartu perskaitomi jo romanai „Čilės noktiurnas“, „Tolima žvaigždė“ (abu išversti į lietuvių kalbą), „Amuletas“, „Mesjė Painas“, „Paskutiniai vakarai žemėje“ ir kt., taip pat poetinės prozos, poetinių „nuotrupų“ ir eilių knygos „Tres“, „Antverpenas“. Tokia neišvengiama ir nuosekliausių kovotojų su literatūriniu isteblišmentu dalia – tapti pasaulinio garso rašytoju. Bolaño gyvenimo epizodų

atspindžių jo kūrinuose ieško gausybė įvairių šalių literatūros tyrinėtojų, atsekamos sąsajos su kitais rašytojais, straipsniuose įamžinami jo draugai, kelionių ir vizijų bendrai. Romano skaitytojui siūlau nepatingėti pasižvalgyti interneto platybėse, kur sukaupta gausybė informacijos apie numanomus ir tikrus personažų prototipus, paties rašytojų atspindžius Belane ir Madere. Ypač įdomu plečiant kultūrinę ir gyvenimišką akiratį pasitelkti interneto galimybes išsiskaitant į romane minimų poetų lauką, susipažįstant su kai kuriomis savižudiškomis, taip pat gėjų ar lesbiečių menininkų biografijomis. Pravartu ir paklausti minimų dainininkių balsų, kaip ir skaitant kai kuriuos H. Murakamio kūrinius. Tik svarbu nepasiklysti, nes informacijos vis daugėja. Kaip ir kai kurie jo romano personažai, autorius buvo skaitymo maniakas, įsidėjęs į galvą didžiulį pasaulinės klasikos, senosios ir avangardinės literatūros lobyną. Jo knygoje gausu žinių apie įvairioms literatūros srovėms atstovaujančius, taip pat seksualinių mažumų garbinamus rašytojus bei menininkus. Ryte rijo detektyvus, tad jo pasakojimui būdinga paslapties, paieškų, o didžiajame romane ir daugybės nusikaltimų intriga. Lietė liejasi gausybė įvairiausių žinių, apimančių kultūros istoriją, geografiją, literatūros teorijas, įvairiausias žmogaus veiklos sritis. Vienoje jo knygoje paminėtas ir Vilnius, jame stovintis generolo Ivano Černiachovskio paminklas, generolo tautybė, kilmė. Kitoje – mums artimas Prūsijos kraštas. Tačiau svarbiausia – įsisavinta ir išstobulinta prozinio pasakojimo „technologija“ – kurti įvairiose sąmonėse, tiksliau – gyvuose jų atminties veidrodžiuose nusėdusius personažų paveikslus. Aptariamoje knygoje veikia ar tik ne 52 individualūs personažai, vienu metu gyvenantys savo skirtingus gyvenimus ir išgyvenantys savus likimus vienoje ir toje pačioje rašytojo sąmonėje. Prozos meistrystė kaip tik ir ryškėja skaitytojui pateikiant itin individualius sąmonės veidrodžius, individualaus mąstymo ir jausenos darinius. Visi jie, kaip ir kiekvienas individas, su sava erotinės galios pakraipa. Įvairūs vyro ir moters meilės pavidalai, apimantys homoseksualią, biseksualią ir „švelnesnio“ atspalvio patirtis. Biseksualo poeto Dieviškosios Odos, prasitarusio, esą jis pergulėjęs su visais jaunaisiais poetais, ir literatūrinuose sluoksniuose jau kiek žinomo rašytojo Luiso Rosado susitikimas, gėrimas su draugais nekokios reputacijos klube, kurį pasiūlo aplankyti jaunieji poetai, jų šokis, atsiduodant budraus sąmonės žvilgsnio išvengiančiam švelniam artėjimui, virstančiam vėlesniu suartėjimu – poetinio liūdesio, švelnumo kupinas ir tragiškos gaidos nuskaidrintas homoerotinės raiškos pasakojimas, laikytinas tokios literatūros grynuoliu. Tačiau tas pasakojimas – tik nedidelis epizodas vis kitaip susiklostančiame atminties ratilų vaizdinyje.

Tokia rašymo „technologija“ sieja R. Bolaño su kitais prozos meistrais. Jau minėjome J. Cortazarą ir M. Lowry. Galima atsekti ir didžiojo J. L. Borgeso pamokas. Skaitydamas romaną visą laiką prisimindavau ypatingą prozininką – L. Durrellą ir jo romaną „Aleksandrijos kvartetas“, kuriame atskirose knygose įvykiai ir personažai papasakojami keturių pagrindinių veikėjų akimis. Kiekvieno jų sąmonės veikia atsimindamos, o jose vis kitokius pavidalus įgauna ir jie patys, ir su jais susiję įvykiai. Kvartete sugrojama ir Aleksandrijos mitinio personažo – įstabaus poeto Konstantino Kavafio „tema“. Beje, yra lietuviškas jo poezijos vertimų rinkinys. Kai kuriuose romano puslapiuose išgirdavau tolimą šio poeto eilėraščio „Termopilai“, jame sukaupto etinio užtaiso skambesį, o Dieviškosios Odos gyvenimas ir žūtis vienu metu prikėlė eilėraščių „Kartą naktį“. Iš šiuolaikinių tokios „technologijos“ meistrų minėtini H. Murakamis ir O. Pamukas, kurių kūriniai versti ir į lietuvių kalbą. R. Bolaño ir šie mano paminėti prozos meistrai yra aiškiausias, sakyčiau, „daiktiškas“ įrodymas, kad paika yra mylimo filosofo Arvydo Šliogerio mintis, esą proza jau visiškai atgyveno, ji nebereikalinga, nes

ją keičia informacinės ir internetinės technologijos. Bent jau artimiausiu metu gerų prozininkų nepritrūks, nes tik gera proza mums padeda lavinti laisvą, suprantančią ir išgyvenančią kūrybinę vaizduotę, teikia galimybę patirti kitokio – atminties ratilų ar fraktalinio –laiko poveikį ir šitaip bent jau kartais išsinerti iš vienmačio laiko gniaužtų.

5

Pats prie R. Bolaño knygų ėjau ilgai. Prieš gerą dešimtį metų įsiminė viena kita jo romano recenzija dabar jau neatsekamoje pasaulinėje spaudoje. Kiek vėliau – puikūs vertinimai „New York Times“. Vis pagalvodavau pagauti kokią knygą, tačiau taip ir pritrūkdavau ryžto. Net lietuvių kalba pasirodžiusi nedidelį šedevriuką „Čilės noktiurnas“ iš pradžių praleidau pro akis. Galop jo knygas, vertimus į anglų kalbą, išvydau leidykloje „Kitos knygos“. Tarsi lauktų manęs. Didžiulis beveik metus trukęs skaitymo malonumas. Jis atgaivino kai kuriuos priblėsusius vaizduotės įgūdžius, suteikė energijos atmintyje pulsuojantiems laiko ratilams, priminė „begėdiško poetinio žvilgsnio“ tikrovę. Dideles knygas leisti ne tik malonumas, bet ir sunkus darbas. Reikalingas drąsos ir ryžto, taip pat meilės gerai literatūrai. Šiam romanui reikėjo sulaukti palankių aplinkybių, taip pat ir gero vertėjo. Aplinkybės susiklostė, leidėjas sutiko puikią vertėją Almą Naujokaitienę, kuriai teko didžiulis malonumas „vargti“, stengiantis perteikti savitą autoriaus ispanų kalbą, kurioje gausu andiškos ir meksikietiškos patirties, taip pat poetinio ritminio kvėpavimo. Autoriaus meilė ir dėkingumas sukurtiems personažams, kitaip tariant, gyvenimo dovanotiems ryšiams ir patirtims, kūnus perlydančiam meilės gaivalui ir geismui su visais jiems aprašyti reikalingais žodžiais sklinda ir iš lietuviško teksto. Tiesa, teko pratintis prie pavadinimo, nes atmintin jis buvo įkibęs kaip „Laukiniai detektyvai“. Dabar laukia didysis romanas „2666“, kuriame pagrindinis veikėjas yra paslaptingas Antrąjį pasaulinį karą perėjęs rašytojas, o jau kitokių veikėjų ir pasakojamų istorijų, taip pat ir šiurpių žudynių – begalė. Kol kas nesiseka sukaupti pradinių jo vertimui ir leidybai reikalingų lėšų. Tačiau jau ir Lietuvoje esama „nieko bendra neturinčių“ ir vienas kito nepažįstančių R. Bolaño gerbėjų bendrijos, tad tikėkimės, kad rasis ir šios knygos vertimas. Gal neužtruks ir koks poetinis rinkinys.